Poštarina plaćena u gotovom.

MALA KNJIŽNICA SELJAČKE SLOGE

Broj 4 Ciena Din 1.—

BOŽIDAR MAGOVAC

O Albancima i o Albaniji

MALA KNJIŽNICA SELJAČKE SLOGE

OSNIVAČ, IZDAVAČ I UREDNIK
RUDOLF HERCEG
ZAGREB, MARULIĆEV TRG 13.

Broj 4 **God. 1941.**

U Maloj Knjižnici Seljačke Sloge ima biti kroz desetak godina obrađeno sve ljudsko znanje prema seljačkim potrebama i u duhu hrvatskog seljačkog pokreta. Napose će najprije biti prikazan smisao i rad Seljačke Sloge, zatim život i potrebe hrvatskoga seljačkoga naroda u pojedinim krajevima, onda poviest svjetska i naša, napose kulturna, pa sastav zemlje, fizika, kemija, tehnika, gospodarstvo, pravo, književnost — i tako dalje, i tako dalje.

Po želji osnivača ima dakle ta knjižnica postati prava enciklopedija sa seljačkog stanovišta.

Predviđeno je za sad 1000 knjižica, odnosno 1000 brojeva po 32 strane, a možda koja i po 24 do 40 strana. Prema tomu jedna knjižica, iznad 40 do 70 strana ima dva broja, do 100 strana tri broja itd.

Kroz godinu dana imaju izići 52 broja i stoje Din 50.—

Pojedini broj stoji za sada 1 (jedan) dinar.

Rodoljubi i prijatelji hrvatskog seljačkog pokreta mogu postati i u t e m e l j i t e l j i Male Knjižnice SS, ako unapried plate 1000 dinara, odnosno p o d u p i r a t e l j i, ako unapried plate 100 ili bar 50 dinara. Oni dobivaju za tu svotu svakako svih 1000 (odnosno 100 ili 50) brojeva, makar se ciena knjižicama za kupce naknadno i povisila. Isto vriedi i za predplatnike s manjim svotama.

Imena utemeljitelja i podupiratelja (predplatnika) objelodanjivat će se redom u novim brojevima Male Knjižnice SS.

Povjerenici dobivaju svaku petu knjižicu (20%) bezplatno kao naknadu za oštećene ili darovane primjerke.

Uredničtvo i uprava: Zagreb, Marulićev trg 13. — Telefon 24-687. — Ček. račun br. 31.823. — Za uredničtvo odgovara: Rudolf Herceg. — Tisak: »Tipografija« d. d. — Za tiskaru odgovara: Ivan Ivanković, Zagreb, Selska cesta 47. — Izlazi tjedno. — Godišnja predplata Din 50.—, za dulje odnosno kraće vrieme razmjerno.

40,00

MJESTO PREDGOVORA

U spomen dra Milana Šuflaja

Nije važno, kojega je to bilo dana, ali je sigurno, da sam nekako početkom 1930. godine u razgovoru s drom Vladkom Mačkom prvi put dočuo više o čovjeku, za kojega do onda nisam znao drugo, nego da živi na svietu.

Suflajev lik (u crtežu).

Tad mi je naime dr Maček rekao da bi i po njegovom mišljenju, u onim težkim vremenima, trebalo među naše ljude na sgodan način proširiti, što inozemne novine pišu o diktaturi kod nas. Zamislio je pak stvar tako, da u taj posao budu upućene po tri osobe, strogo povjerljivo oddieljene odnosno vezane zajedno.

»Ti ćeš — završio je dr Maček svoje izlaganje — otići dru Šuflaju, pa se s njim dalje dogovori, kako ćete stvar izvesti. A onda mi se javi« ...

★

U vrlo mračnom hodniku staroga građanskoga stana u Gundulićevoj ulici preda mnom se pojavila spodoba niska i mršava čovjeka. Bio je na evropsku gladko obrijan, prosiede nemarno začešljane kose, a izpod visokoga čela prodirale su neobično svietle i iskrene oči. Kad sam mu se predstavio, on me srdačno primi, a tako srdačno ostalo je naše poznanstvo do — kraja.

Od onda par mjeseci dalje, svakoga dana točno u 2 sata po podne pojavio sam se na vratima Šuflajevoga stana. Ostajao sam kod njega točno sat, jer bi zatim dr Šuflaj požurio van (koliko se sjećam, u vilu obitelji Stjepana Radića).

Vremena su bila težka. Težka vremena diktature. Pred kućom dra Šuflaja neprekidno je šetao redarstveni detektiv, a kasnije ga sliedio korak za korakom kroz čitav dan.

Već pri prvom dolazku u kuću, gdje je stanovao dr Šuflaj, bio sam se domislio, kako bih izbjegao, da me redarstvenik u veži ne prepozna kao Šuflajevog posjetnika. Žurno sam ušao kroz vežu mimo njega i zaletio se sve do drugoga sprata, dakle za sprat više, nego što je stanovao dr Šuflaj. Tako je detektiv nasjeo. Držao je naime, da posjećujem nedužnoga stanara iznad dra Šuflaja, a zapravo točno u isto vrieme dr Šuflaj bi po predhodnom dogovoru nečujno otvorio vrata svoga stana, dok sam ja silazeći lagano i gotovo nečujno na prstima, dospio iz drugoga sprata u prvi i ušao k dru Šuflaju. A kad se sat kasnije dr Šuflaj spremao van, nisam se ja prvi oprostio od njega i izišao iz stana nego — on. To je bilo zato, da me i sada ne primieti detektiv, koji se po dužnosti morao odmah uputiti za drom Šuflajem čim bi izišao na ulicu i tako je onda pred kućom bilo »čisto«.

Pa kad je prošlo kojih pet minuta i dr Šuflaj u pratnji detektiva bio već dosta daleko od kuće, ja sam — polagano i neprimijećen — izišao na ulicu. Ovakvom načinu našeg razstajanja dosjetio se pak dr Šuflaj, i ja sam to rado prihvatio.

Kako vidite, čudan je ponešto bio moj odnos s tim čovjekom, za kojega ni danas još premnogi hrvatski seljaci pravo ne znaju ni po imenu, a kamoli po radu i njegovu značenju.

A to treba znati, pa se može i doznati u nekoliko rieči.

Dr Milan Šuflaj bio je po zanimanju učenjak, i to mnogo više učenjak, nego sveučilišni profesor, koji mu je naslov također pripadao. Po svom odgoju i u načinu mišlje-

nja bio je posve svjetski čovjek. Njegovo znanje bilo je upravo golemo, a hrvatsko rodoljublje i osjećanje ponešto osobito. Živio je u družtvu tadanjega Zagreba i tadanje Budimpešte; govorio je množtvo jezika, a još ih više razumio. Politiku je, koliko znadem, shvaćao onako, kako to može čovjek, koji mnogo više proučava pisanu poviest vladâ i državâ, nego nepisanu poviest živih narodâ.

Dr Milan Šuflaj bio je hrvatski pravaš.

A meni se i danas čini, da je bio pravaš ne samo, jer je pristajao uz hrvatsku stranku prava te stalno proučavao i izticao hrvatsko državno pravo, nego mnogo više po tom, što je u istinu bio hrvatski plemenitaš — plemenit čovjek.

No toliko i tako mogao bih ja možda po duši reći i onda, da sam bio samo pročitao nekoja njegova glavna tiskana djela, a da ga živoga nisam ni vidio, a kamoli upoznao.

No ovako, kako mi je sada u znanju i sjećanju, držim potrebnim iznieti i ono, što se iz pisanih djela nijednoga čovjeka, pa ni dra Šuflaja, nikako ne može saznati.

Ali, da nije već proteklo u nepovrat toliko godina tamne diktature, ne bih sad mogao iznieti na sunce i ove neke nepoznate uzpomene.

★

Zašto sam, možda pitate, odlazio u posjete tome učenjaku, pravašu i plemiću — ja, tada još vrlo mlad učenik dosta drugačijega čovjeka, koji nije bio učenjak, ali učen, koji nije bio pravaš, ali za pravicu, i koji nije bio plemić, nego seljačko diete?

Stjepana Radića tad već nije bilo. A zamjenik njegov dr Maček upoznao me s drom Šuflajem očito zato, što je taj njegov nekadanji školski drug, a onda i čestit prijatelj uživao najveće njegovo povjerenje. A nema nikakve sumnje ni o tom, da je osim povjerenja bilo u dra Mačka i uvjerenje, kako nitko drugi ne može određenu zadaću izvršiti tako uspješno kao dr Šuflaj.

★

Dok je tekao sat na uri, što se tiho glasila sa zida, sjedio sam sučelice mom novom prijatelju, koji je u dosta nakrcanoj sobi na stolu punom knjiga neumorno i vješto izpisivao biele papiriće ili kartice i slagao ih onda na stranu. Za to vrieme razlagao mi je, kako će on iz englezkih, mađarskih i talijanskih novina prevoditi i na stroju prepisati sve one slobodne glasove proti strahovitoj tiraniji, koju je tadašnja beogradska vlada provodila nad hrvatskim narodom. Mene je pak umolio, da to dopunim isto takvim prevodom iz francezkih i njemačkih novina. Podielili smo dakle posao, a izvršivali ga onako, kako to čine ljudi, koji čuvaju tajne. Prepisivali smo naime svoj prevod svaki na drugom pisaćem stroju, svaki put u drugom privatnom stanu.

Inozemne (strane) novine nabavljali smo neovisno jedan od drugoga i svaki za svoj račun, a kad bi koje novine kupovali u gradu i slučajno se tamo sreli, tad jedan drugoga ne bi ni pozdravili, a kamoli izmienili koju rieč...

Dr Maček je želio i odredio, da za ovaj prvi posao, naime sastavljanje, znademo samo nas trojica, on, Šuflaj i ja, a kad Šuflaj i ja sredimo napisano štivo, tada je moja dužnost, da to još jednom na trećem stroju prepišem i predam čovjeku, koji će k meni doći s izjavom, da je došao po — tajne novine.

Te ilegalne (tajne) novine mi smo sastavljali u dva do tri broja, i ja sam se zaista susreo s čovjekom, komu sam prema ugovorenom znaku morao predati prvi primjerak za novine.

No tjedan ili dva kasnije i dr Maček i Šuflaj sa začuđenjem izjaviše, da ni oni, kao ni ja, niesu čuli, da je tko vidio umnoženi primjerak tih naših novina. Tako smo napokon bili na čistu, da je dalje od nas netko (ili nešto) skrivio, te je stvar propala.

Alj zato niesam prestao redovito pohađati dra Milana Šuflaja. Sastajali smo se i dalje uviek u istoj sobi njegovog stana. A svakoga dana ponovno taj mi je čovjek sve više bivao bliži i svojim mišljenjem i svojim osjećanjem.

★

Tada sam upravo bio izdao (legalni) časopis, donekle književnog obilježja, koji je prvi poslije **6. siečnja 1929.** odlučio nastaviti u duhu Antuna i Stjepana Radića. Za taj moj smjeli pokušaj, naime u taj list »**Zlatni klas**«, ponudio je suradnju sâm od sebe i dr Šuflaj! Napisao mi je dosta kratku razpravu ili studiju o mudracu ili filozofu sv. Augustinu. Bio je sastavio vješto i poučno, ali mi nikako nije išlo u volju, da to tiskam, a ponajviše zato, što je bilo preučeno i nepristupačno za seljački sviet, kojemu je »Zlatni klas« barem u mojoj želji bio ponajviše namienjen.

Što sad? Težko mi je bilo vratiti rukopis tako učenomu gospodinu, pa kako nisam smogao hrabrosti, da to učinim osobno, javio sam mu pismeno.

I onda se dogodilo nešto, što me do kraja uvjerilo, da je taj čovjek — i ne sluteći svoj skori završetak — u istinu i po svojoj duši pripadao čovječanskomu družtvu **i seljačkomu pokretu,** za koji se tad već bio zanimao toliko, koliko i za hrvatsko državno pravo.

Ljubazno i iskreno kao riedko koji od onih, koje poznajem, dr Šuflaj prihvatio je moje razloge sbog odkazanog rukopisa. Ponovno mi je najpripravnije napisao dosta izvornu razpravu iz davne hrvatske prošlosti pod naslovom »Zaratustra u Crvenoj Hrvatskoj«. Tu sam radnju neobično rado primio to više, **jer se on veselio,** što će je moj skromni prvienac prije iznieti, nego gospodski časopis »Kroacija Sakra« (Sveta Hrvatska), kojemu je to malo kasnije također predao. A onoga sv. Augustina, koji se meni nije bio svidio, smjestio je dr Šuflaj u »Hrvatsko Pravo«, koje je tada još kako tako izlazilo.*

★

Iz ovih nekoliko bliedih rieči možda razabirete, zašto je vriedno spominjati toga čovjeka još danas i upravo za nas. Bilo je to, ne zaboravite, u vrieme, kad je umjesto tolikih tisuća seljačkih organizacija H. s. s., umjesto redovitoga političkoga odnosa između naroda i njegovoga zastupstva,

* No i »Zlatni klas« se brzo prelomio. Cenzura ga je bezpravno u zametku uništila.

preostalo u Zagrebu tek nekoliko ljudi od pera i novina, i to pod strahovito težkim pritiskom državne sile, u okolini građanskoga straha.

Ali moja uzpomena na dra Šuflaja nije samo u tome, što ste čuli.

Spomenuo sam naše tajne novine, a ne trebam posebice spomenuti, da je živo sudjelovao u političkim osnovama dra Mačka. No možda ste prečuli, što rekoh, da je di Šuflaj na svom stolu izpisivao pa onda slagao neke biele kartice, papirić za papirićem. A to je ono, što vas mora zanimati.

Tad je on radio za nauku, za znanost, koja obuhvaća i sadrži daleko više, nego ijedna politika, više nego i hrvatsko državno pravo.

I tu divnu službu znanosti dr Šuflaj je sâm najbolje dokazao time, **što se bavio proučavanjem svieta, koji živi izvan granica Hrvatske** i hrvatskoga prava; što je proučavao starinu posebnoga jednoga naroda dolje na jugu od Hrvatske, naroda **albanskoga.**

U tom je posebnom i potankom izpitivanju poviesti Arbanasa ili Skipetara dr Šuflaj postigao toliki uspjeh, da **spada medu prve** poznavače albanske poviesti, ili kako se to učeno kaže. on pripada malobrojnom družtvu najboljih »albanologa« na svietu.

I to sam, reći će tko, mogao doznati iz kakvih spisa ili životopisa o njemu, pa ovdje od toga izcieditì nešto, da vam utažim žeđu za novostima kroz dan, dva. Pa ipak, mene je dopala sreća, da dra Šuflaja, iako kroz kratko vrieme, pratim i u tom njegovom učenjačkom poslu.

Jednoga dana, nakon razgovora o glasovitom (ili, kako neki vele, zloglasnom) francezkom piscu Barbisu (Barbûsseu), zamoli me dr Šuflaj, da pogledam na njegovom stolu nekoliko radova o albanskoj poviesti.

Koliko se sjećam, bila je to debela knjiga na latinskom, pa onda na mađarskom jeziku. Sa zanimanjem, dapače sa znatiželjom pregledavao sam te stvari. A on mi stade lagano razpredati sve više i više dok mi na koncu ne pokloni i svoje dielce (roman) iz albanske starine pod naslovom: Kostadin Balšić.

Ne znam, je li mogao slutiti, da će se uskoro završiti i naše drugovanje i njegov život, ali mi je s nekom osobitom željom zapisao posvetu na prvi list.

Mi smo se od tada još koji put sastali. I svaki put smo razgovarali o dnevnim novostima, o batinjanju seljaka, o zatvaranju, denunciranju i svim ostalim darovima, što ih je onda sudbina dnevice darivala hrvatskomu narodu. Svratili smo se u razgovoru mnogo puta i na indijske mudrace, a još više na Stjepana Radića, o kome je dr Šuflaj i preda mnom znao uvijek jednako iskreno, a opet uviek drugačije mudrovati s najvećim poštovanjem.

★

Jednoga dana iznenadi me dr Šuflaj viešću, da će putovati u Dubrovnik i odanle u — Albaniju.

Sastali smo se zato sutradan rano u jutro, protivno dotadanjem našem običaju i razgovarali dosta kratko. Rekao mi je, da putuje na poziv albanske vlade, koja ga je kao učenjaka pozvala, da opiše veliku poviest Albanije.

Razgovarali smo, koliko znam, nešto i o francezkom piscu Rollandu, o seljačkim temeliima čitavoga ljudskoga družtva u vezi s mišljenjem nekih englezkih filozofa, a onda se u par rieči sjetismo nekih sitnica iz tadanjega našeg života. Razstali smo se srdačnim stiskom ruke i — nikad se više nismo sastali.

★

Da sad još napišem, što mi je taj čovjek upravo doslovce rekao pri tom razstanku, možda ne biste vjerovali. Učinilo bi vam se, bojim se, kao namješteno, nevjerojatno. Pa ipak ću reći. Neka bude pribilježeno istinito, kako je bilo. Pri tom posljednjem stisku moje ruke dr Šuflaj se opraštao uzkliknuvši: »Hrvatska će biti slobodna, to je sigurno kao sunce na nebu. Sliedeći mirovni kongres bit će u Berlinu.«

★

Drugoga dana mnogo sam i živo mislio na dra Šuflaja. Toliko živo, da sam na kraju odlučio poslati mu prije nego

odputuje netom izišlu njemačku (etnoložku) knjižicu, za koju sam bio uvjeren, da je još nema, a iznosila je zapise upravo o albanskom narodu, o albanskom seljaku.

Ne mogu poreći, da me je najvjerojatnije na to potaklo osobito poštovanje prema prijatelju, te sam svakako želio — prije nego ode iz domovine — posvjedočiti, da mislim na njega. No istodobno se u meni pritajila i želja, da mu ovim poklonom dokažem kako mislim, da bi upravo pri tadanjem polazku u Albaniju dr Šuflaj uz izvrstno poznavanje albanske starine trebao posvetiti pažnju i sadašnjemu pravomu životu naroda i tako poći **korak dalje,** od poviesti k **narodoznanstvu.**

Znam, da je moju knjigu primio te mi se još i zahvalio, ali ni danas ne znam pravo, kako je to bilo, da se s toga puta u Albaniju vrlo brzo povratio.

To mu, koliko sam znao, nije bila namjera, ali je sila bila jača od volje.

Kad sam doznao, da je opet u Zagrebu, spremio sam se već da ga posjetim. Ali sam zakasnio.

★

U večer 19. veljače 1931. u tihoj Dalmatinskoj ulici odvratna sila je **strahovitim udarcem toljage** lupila po **mozgu** toga učenjaka, pravaša i plemića. Njegova sviest je tada zamrla, a život naskoro uminuo.

Toljagom po glavi. Zvjerstvo proti razumu. Sila proti duhu.

I opet novi jedan križ na mirogojskom groblju pridružio se križevima, koji se ne mogu i ne smiju udaljiti od križa Stjepana Radića.

Neka mi ovih par uzpomena bude oprošteno povodom kratkoga razlaganja o tome, gdje i kako živi albanski narod i kakva je to zapravo zemlja Albanija, koju nitko od Hrvata nije tako poznavao kao blagopokojni mučenik dr Milan Šuflaj.

B. M.

DOBRO JE ZNATI NEŠTO O ALBANCIMA I O ALBANIJI.

Čudno je to, zaista, kako se pišu knjige. Pogotovo kako se mnoge pišu danas.

Sjedi čovjek izmed četiri zida, grči se, zamišlja i razmišlja, pa stavlja na papir rieč do rieči. O čemu? O onom ili ovom, čega u zbilji — u životu, dakle u istini — nikad vidio nije! Ipak, ljudi takve spise ili knjige čitaju, a mnogomu od pročitanog i povjeruju.

Pa valja li u obće čitati o zemljama i o narodima, o zabavama i o ratovima iz knjiga, koje pisci pišu iz pameti, iz daleka, a ne opisuju, što su doživili, iz bliza?

Ja mislim, da je to dobro čitati, a tako, kako vidim, misli i sav sviet.

Jer, što čitaju ljudi svuda po svietu? Ne samo opise putnika, koji su prošli daleki sviet; ne samo razlaganja o svietu, koji je negdje daleko, a pisac ništa o njem ne zna te mu samo vjerujemo, — već čitaju i »romane« i manje pripoviesti o onom, čega nikad nije bilo, a koji put i o onom, što ne može nikad biti ni obstojati.

Znam, ili bar nagađam, da će mnogi sad pomisliti i u sebi reći: »A što ti nama ne kažeš odmah ono glavno, naime, da mi zapravo čitamo u obće laž, a ne istinu; i to ponajviše iz nesretnih naših novina?«

Istina je, čitate i prave pravcate laži, no toga će biti dok je i ljudi. Čovjek po naravi teži za istinom, ali je riedko i težko, a mnogi i nikad, ne dostigne. No istina je i to, da se danas iz knjiga, i to često samo iz knjiga, može steći znanje, kojega na nikakav drugi način ne bi mogli doseći.

Odakle bi drugačije veliki dio inteligencije u obće, a naših školanih ljudi napose, doznao za prilike, pa često za najmanje sitnice o tom, što i kako postoji daleko negdje u svietu, na primjer u Ognjenoj Zemlji (na južnom rubu Amerike), ili bilo što drugo? — No što ću vam spominjati još više, kad vi predobro znate, da ima čak i takvih ljudi, koji i pravo i pravičnost uče iz knjiga, a ne iz žive duše...

I tako knjige i knjižice, spisi i časopisi, prelaze iz ruke u ruku. Čovjek čita, prouči, prosudi, a mnogi onda nadometne, što je sâm dokučio, pa sve zajedno liepo preda drugomu, i opet — u knjigi.

★

Kad sam pred dobre tri godine prigodom prosvjetne priredbe izlazio iz doma u Velikim Zdencima, pristupi k meni stariji seljak i upita: »Jeste li vi bili u Ameriki?« To me je pitanje vrlo iznenadilo, ali sam mu odmah odgovorio, kako i jest, da Amerike nikad nisam vidio. A on je mislio, da sam za sigurno bio tamo preko oceana, jer je bio čitao, kako sam (u Kalendaru Seljačke Sloge za 1937.) napisao o Ameriki, i to razložno o prirodnim i neprirodnim nepogodama, radi kojih se tâ »najveća žitnica na svietu brani od propasti.

Nemojte sad zamjeriti, što nisam vidio ni Albaniie, koja nam je neprispodobivo bliže od Amerike. I sada ja ne mislim pisati ni pjesme ni romana, nego **istinu**, što se zna za Albance ili Arbanase i za njihovu Albaniju.

Albanija.

Srbi (zapravo Srbijanci) dobro poznaju Albaniju. Vi ste i sami u ovih dvadeset godina bar koji put čuli, kako spominju »povlačenje kroz Albaniju« ili »albansku golgotu«. Za austro-ugarske provale u Srbiju morali su naime srbski vojnici uzmicati pred jačom silom, a jer se nisu htjeli predati, povukli su se preko granice u Albaniju sve do jadranske obale, odakle su na lađama dospjeli do otoka Krfa. Te sudbine bili su i nekoji tadanji zarobljenici Hrvati.

No i mi ostali Hrvati možemo si predstaviti, kako izgleda priroda i zemlja albanska, jer i u našoj domovini ima po izgledu sličnih gora i planina, šumâ i travnjakâ, rieka i kamenog stienja kao i u Albaniji. Znademo mi i za Albance, nekoji iz vojske, nekoji iz politike. A sad već svatko, koji je samo zavirio u novine, znade i to, da se na zemljištu, koje pripada albanskom narodu, valjaju tankovi, grdni topovi i čitave dvije vojske oboružanih pješaka.

Gdje je i kolika je.

Tamo odmah izpod Crne Gore s onu stranu Skadarskog jezera (dakle od sjevera) dalje na jug uz Jadransko more — to je Albanija. Albanska obala uz Jadransko, pa onda nešto i uz Jonsko more, doseže duljinu od 400 kilometara. Onda dalje više nije Albanija, nego — Grčka. A od tê obale, od mora prema iztoku, što je u širini od 75 pa do 150 kilometara, to je sve albansko. Tako se čitav posjed albanskoga naroda računa na 27.538 četvornih kilometara (km²). To je skoro jedan i pol puta manje od današnje banovine Hrvatske, a od prilike jednako veliko kao Belgija.

Kako izgleda.

Čitava tâ albanska zemlja bogata je — visokim planinama, ali ima i nizina, i to naravski uz rieke, pa onda uz more. Nekoje veće albanske rieke naplavile su zapravo te nizine. A imą mnogo kotlina među gorama te više jezera. Što će nam pusto nabrajanje imena, kojima Albanci nazivaju te planine, kotline i rieke? No ipak možemo upamtiti barem nešto od glavnijega.

Najviše su albanske gore one prama iztoku, uz granicu do Srbije. Jedna se zove **Korab** i visoka je preko dvije i pol hiljade metara (2764 m). Jedan dio dinarskih planina također spada Arbanasima, to su zvane Prokletija, i možemo zamisliti, kakve su to planine, kad ih je narod tako znamenovao. **Prokletija** nisu mnogo niže od onoga Koraba, jer i tu ima jedan vrh visinu od 2580 metara, a zovu ga Maja Jezerce. Još je tu vrh Paštrik i Koritnik.

Kakvo je vrieme u toj zemlji, to je sad već lako pogoditi. U nizkim krajevima Albanije ljeto je kroz dva, do tri mjeseca vruće i suho, a zime nisu oštre. U visokim krajevima, dakle u brdima i gorama, i ljeto je hladno i kratko, a zime oštre i duge. U svako doba godine pada kiša, i to obilno, a najviše u onim — Prokletijama.*

Kojih desetak voda (rieka i rječica) teku u Albaniji gotovo sve od iztoka prema zapadu u more. To je i razumljivo, jer su većinom na iztočnoj strani gore, odakle izviru te vode. Niti sve rieke nisu tako važne, ali ih imenom možemo spomenuti, makar ih i zaboravili: Drim, Mati, Arzen, Škumbini, Šemani, Devoli, Osum i Vijoši. Ovu posljednju zovu i po našem: Vojuša, a tako se vidi zapisano i na nekojim kartama ili zemljovidima.

Skoro sam zaboravio na još jednu, i to zapravo prvu rieku po redu u Albaniji, ako putujemo iz naše hrvatske domovine recimo od Boke kotorske na jug. To je rieka **Bojana** ili Buna, što utječe u **Skadarsko jezero.**

Ne znam, jeste li već dospjeli opaziti, da je i ovo nekoliko albanskih naziva, što sam ih do sada spomenuo, nekako blizu našem uhu i jeziku. Tako isto ne znam, da li je koji naš čovjek, onaj tamo u Sriemu, čuo za Bojanu, ali sam na vlastite uši čuo od Anđelke Petričević iz Lovreča (kod Imotskog) u Dalmaciji, kako u pjesmi spominje **djevojku** Bojanu

»Pasla je ovce Bojana, Bojana,
Bojano, Boja, djevojko moja, oj.
Širom, birom do mora, do mora,
Bojano, Boja, djevojko moja, oj.
Na moru ji pojila, pojila, pojila.

Istina, samo iz ovoga ne bi se moglo odmah zaključivati bogzna što. Ali, kad se spomenemo samo Skadarskog jezera, pa kako naše narodne pjesme kazuju o zidanju

* Kad školana gospoda — zemljopisci ili *geografi* govore o tom i o takvom vremenu, podneblju ili *klimi*, onda to kažu ovako: U nizinskom dielu Albanije je sredozemna (mediteranska), a u visinskom kraju planinska — klima. I gotovo.

(upravo toga) Skadra grada — kraj jezera, onda lako pomišljamo i dalje, naime na to, da je negdje u **davnini** bilo **žive veze** između plemena i naroda, što su živili duž **čitave** iztočne, dakle i hrvatske i albanske, a bome i zapadne (talijanske) obale Jadranskoga mora.

Ali nije samo to. Niesu samo jadranski narodi ovdje, u Albaniji, mienjali život, običaje, pa robu i — račune. Treba misliti i na to, da albanski narod živi na tlu cjeline balkanskoga poluotoka ili kopna. To znači, da su i balkanski narodi preko albanskih planina prilazili k moru. Pa dosta je pogledati albansku granicu prema Srbiji i Grčkoj, kako prelazi **upravo preko vode,** preko jezera **Ohridskog** i jezera **Prespanskog.** Dakle na jednoj obali jezera je albansko, a na drugoj već srbsko, odnosno grčko. A i gore na sjeveru granica, štono rieč, »sieče« Skadarsko jezero.

Ali kud smo mi to zasegnuli! Počeli smo misliti daleko natrag i snovati (kombinirati) koješta, a možda nismo ni malo mogli zamisliti — kako izgleda tâ zemlja Albanija.

No tomu je, sve mi se čini, kriva ona — Bojana.

Pa što, kako izgleda? Tko je bio na moru, u Hercegovini, u Crnoj Gori, a pogotovo tko je bio (vojsku služio) u **Debru,** u Srbiji, taj si može lako predstaviti kako izgleda kraj, selo, dom i život u Albaniji. Jer tamo je od prilike slično, i ako manje pitomo. A svaki drugi neka se iz ovoga tek domišlja . . .

Od čega ljudi živu.

Gore su vrlo šumovite; ima hrastovih, bukovih i crnogoričnih šuma. Ima i mnogo planinskih pašnjaka. Ratarstvom se bavi vrlo malo Arbanasa, i to najviše oni oko rieka i na brežuljastom zemljištu. Najviše je razširen kukuruz, a manje pšenica. Uzgajaju i rižu (i to u srednjoj Albaniji) oko glavnoga grada Tirane i Elbasani. Vrlo se mnogo bave uzgojem maslina, naravski u nižim predielima blizu mora, a ima i duda. U okolici Skadra (ili po albanski: Škodre) sade vrlo dobar duhan. Pri moru i oko jezera bave se ribari.

Pri svakom poslu Arbanasi se još drže starine. Oru ponajviše drvenim plugom, zemlju obično ne gnoje, vrtlare po malo i s malo vještine, pa nije čudo, da ih široki sviet smatra ili drži za »primitivan« narod. No o tom se može na dugačko razpravljati. Zapravo su Arbanasi seljački pastirski narod, koji se ponajviše hrani kukuruznim kruhom, sirom i lukom.

Od čega živu Arbanasi tamo u Prokletijah? Ta od čega, nego od ovaca i koza. Tako i svud po planinama. Kažu, da ima milijun koza, a skoro dva milijuna ovaca. Goveda je daleko manje, a nema mnogo ni tegleće marve, jer je više i ne treba

Ne znam, da li su Albaniju baš sasvim proučili oni, koji traže blago pod zemljom, ali se računa, da u toj zemlji ima mnogo više ruda, nego se danas znade. Već se našlo petroleja, i to kod Selenice, a tamo je i glasoviti selenički asfalt. Odanle vodi danas petrolejska ciev sve do mora (do Valone), pa tamo onda brodovi lako odpremaju taj petrolej — u Italiju. Našlo se i drugih nekih važnih ruda (kaolin, krom, lignit, pirit), a napose bakra. Kako je to i primorska zemlja, Arbanasi mogu vaditi i sol iz mora. Svjetski industrijalci misle na Albaniju najviše radi kroma, jer je ta ruda vrlo važna za ratnu industriju, a do sad se vadila po čitavom svietu samo na četiri kraja: u Grčkoj, u ovoj našoj državi, u Rusiji i u Turskoj.

Industrije u Albaniji zapravo još nema. Nekoliko tvornica (duhana, pamučne robe, kože) — to je za sada sve. Kod kuće prave sagove, kožnu i željeznu robu, a od domaćih proizvoda izvozi se ponešto ipak i u tuđi sviet, i to koža, nafta, sir i vuna.

Nije se čuditi, što industrija nije gotovo nikakva. U Albaniji zapravo i nema željeznice, a nema dosta ni dobrih cesta ni putova. To je sve još u gradnji, zapravo u nacrtu (planu), ili u — proračunu. A znate, kako je: za čas se mienja vlada, čak i vladar, pa onda i — planovi... No, što nije, bit će u budućnosti.

Već sada je dosta živa trgovačka plovitba uz albansko primorje, samo i za to još treba dosta urediti, naime usavršiti pristaništa ili luke, da bi uz obalu lakše pristajali

brodovi. Dobra je cesta duž čitave obale od Skadra na sjeveru pa do Sarande na jugu. Druge ceste imadu obično smjer od mora prema iztoku. Najviše je konjskih putova, ali po širim cestama davno već voze i autobusi.

Prema današnjem vremenu promet u Albaniji, kako vidite, nije baš najmoderniji, ali kad takav postane, onda će onaj narod sve više među trgovce i radnike. A prirodni položaj Albanije, što ćete vidjeti i iz poviesti, upravo je kao stvoren za to, da preko te zemlje prolaze putovi s jedne na drugu stranu, od Balkana do Jadrana.

Treba imati na pameti i to, da je prelaz s Apeninskoga poluotoka, dakle iz Italije, preko Jadranskoga mora do srednjega Balkanskog poluotoka najbliži kod tako zvanih »Otrantskih vrata«. Tu je Jadransko more najuže. Od talijanske obale preko do albanske nema više od 75 kilometara.

To je od neprocienjive važnosti napose u vojničkim planovima, u tako zvanoj »strategiji« — bilo za navalu, bilo za uzmak.

Koliko je i kakvoga naroda.

U Albaniji živi nešto preko milijun duša, od toga je preko četiri petine (82,2%) Arbanasa. Naroda, koji se osjeća Srbinom, bilo je (po popisu) pred deset godina 65 hiljada duša, a sad ih je sigurno nešto više. Ima i dosta Cincara ili Kucovlaha (55 hiljada), pa Grka i Turaka.

Taj sviet živi u svakom kraju drugačije. Ne samo da se bavi i zanima drugačijim poslom, nego i drugačije govori, pa i drugu vjeru vjeruje, a to je sve poradi onoga, što je ostalo od starine. Tako je to po gorskim kotlinama i u brdima još od davnih vremena. U primorju je naseljeno malo naroda, jer tamo vlada malarija, slično kao i u našem sjevernom dalmatinskom primorju, u Ravnim Kotarima. Ipak je u najnovije vrieme dospjelo dosta talijanskih kolonista (naseljenika), koji po nalogu vlade nastoje izsušiti močvare, oko kojih se i širi malarija. Tako su eto, ti Talijani peto pleme, koje živi sad uz Arbanase u Albaniji.

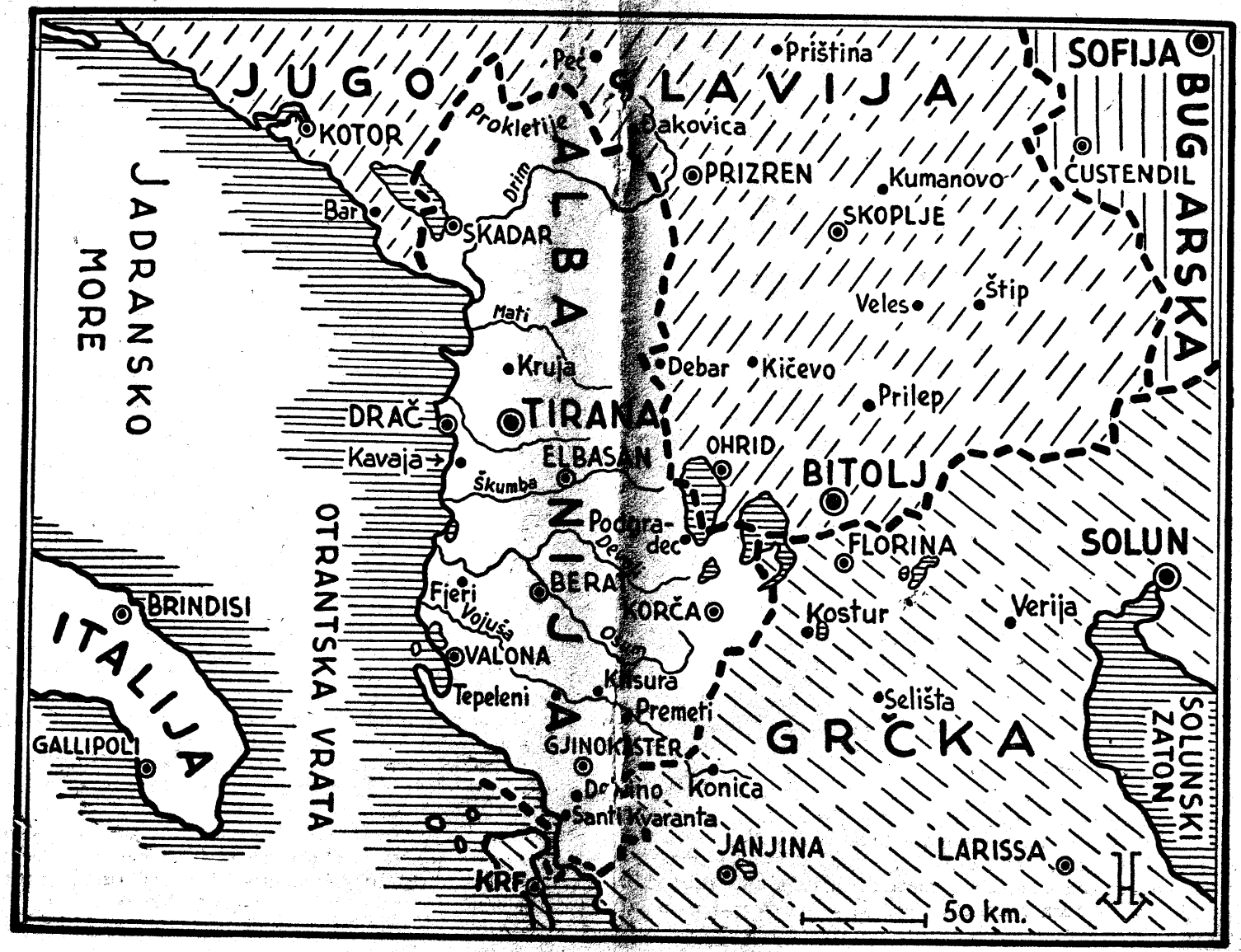
JUGOSLAVIJA
SOFIJA
BUGARSKA
Peć
Priština
KOTOR
Prokletije
Đakovica
PRIZREN
Kumanovo
ĆUSTENDIL
Drim
Bar
SKADAR
SKOPLJE
ALBANIJA
Mati
Veles
Štip
Kruja
Debar
Kičevo
Prilep
DRAČ
TIRANA
OHRID
Kavaja
ELBASAN
BITOLJ
Škumba
Podgra-dec
FLORINA
SOLUN
JADRANSKO MORE
OTRANTSKA VRATA
BRINDISI
ITALIJA
Fjeri
Vojuša
BERAT
KORČA
Kostur
Verija
VALONA
Tepeleni
Selišta
SOLUNSKI ZATON
GRČKA
GALLIPOLI
GJINOKASTER
Premeti
Konica
Santi Kvaranta
JANJINA
LARISSA
KRF
50 km.

Arbanasi — Škipetari.

Domaći narod, to su, kako ih službeno zovemo, Albanci ili Arbanasi. Ovo ime Arbanasi imalo bi značiti isto, što i na hrvatskom rieč: poljodjelci. No sâmi se Albanci nazivaju Skipetari, što bi mi hrvatski preveli: **orlovi sinovi.** Kažu naime, da su Albanci u stara poganska vremena obožavali orla, a u tom bi i moglo biti istine, jer je to i posve naravski. Planinski ljudj gledaju svakog dana ovu suru pticu, kojoj ravne po jakosti nrje, a gnijezdo svoje »vrh timora vije«.

I danas je orao znak ili simbol albanskoga naroda odnosno vlasti u njegovo ime.

Turci su, kako će nas poviest lako osvjedočiti, imali također nekoć — pa i ne tako davno — svoje račune s Albancima. Nije dakle čudo, da je albanski narod poznat još i pod četvrtim imenom, a to su mu dali Turci. I mi ih koji put tako zovemo: **Arnauti.**

A odakle to ime Albanac i Albanija? Tvrde, da se tako zvalo neko i l i r s k o pleme, no bilo kako mu drago, Albanci jesu u istinu rod nekadašnjemu ilirskomu narodu.

Arbanasi-Škipetari iste su ljudske vrste (ili kako neki ružno kažu: pasmine) kao i mi Hrvati i gotovo svi Europljani. Drugim riječima to se kaže, da su **indo-evropskoga** poriekla. Ima ih i izvan granica domovine, i to skoro pol milijuna duša u Srbiji, u Bosni i u Hrvatskoj, dviesto hiljada u Grčkoj, a preko osamdeset hiljada u južnoj Italiji. Dakle nema ih baš tako malo, kako izgledaju maleni prema drugim narodima u susjedstvu. Treba reći, da ih ima oko osam hiljada u Sjedinjenim državama sjeverne Amerike, a bome ih ima i u Maloj Aziji, u Rumunjskoj i u Bugarskoj.

Koje su vjere.

Arbanasa ima triju vjera, i to najviše muslimana (statističari kažu: 680.000), zatim pravoslavnih (oko 210.000) i katoličkih (preko 100.000) kršćana.

Katolici su nekako na okupu i gotovo svi žive u sjevernoj Albaniji, oko Skadra i Drača.

Pravoslavni Arbanasi nisu tako na okupu i živu zapravo u četiri hrpe u dolnjoj Albaniji, niže od rieke Škumbini. Najviše ih je oko gradova Korče (Gorice) i Đinokastre, pa onda u primorju od Valone prema jugu.

Muslimana ima dvije sorte, jedni su takozvani **suniti**, a drugi su kao neki razkolnici i heretici — **bektaši.** Samo se po sebi razumije, da su ovi drugi heretici za one prve, i obratno: oni prvi ne vriede po vjeri mnogo za ove druge. Inače su to sve vriedni ljudi kao i svi drugi Arbanasi, što će se pokazati bolje svakomu, koji malo zaviri u njihov život.

Zanimljivo je, da je pokojni Stjepan Radić na priliku držao, da »u Albaniji jedini muslimani mogu stvoriti stalnu i poštenu vladu«. To je, vidite, istina ne samo zato, što su ti muslimani u većini, nego i zato, što su katolički Arbanasi mnogo bliže Rimu, a pravoslavni Beogradu, nego što su muslimani Carigradu, odnosno danas još udaljenijoj Ankari. Muslimanski Skipetari bi mogli dakle biti politički neodvisniji od ostalih.

Ali to tek onda, kad narod bude vriedio u politici, a ne samo političari, kakovi su bili do sada i kakovi su još danas.

Seljak u Albaniji još uviek je **rob** vlastele, i to ne treba zaboraviti. Život Arbanasa je biedan, a to svatko razabire već po tom, kako se hrane. A k tome je velika oskudica u hrani, pa mnogo naroda mora izseliti iz domovine.

Kako govore.

S albanskim jezikom i učeni ljudi imaju dosta muke. Dosta je reći, da se taj jezik **u svom korienu** razlikuje od svih drugih jezika na Balkanskom poluotoku. Kažu, da se tim jezikom govorilo još prije nego su u one krajeve došli stari Slaveni i Rimljani. U kratko, albanski jezik mogao bi po tomu biti star kao i grčki, a nastao je, kažu, negdje u davnini u današnjoj Makedoniji.

Svi Skipetari ne govore jednako, nego većina naroda na sjeveru govori na jedan način, a sav narod na jugu

na drugi način. A to, **kako** govore, sjevernjaci kažu, da govore **gegnište**, a južnjaci: **toskerište**. Po tom i nazivaju jedni druge **Gegi**, odnosno **Toski**. Gegi su sjeverni Arbanasi, a Toski južni.

Kako pišu.

Arbanasi tako dvojako ne samo da govore, nego i dvojako pišu. Kod nas kajkavac, koji mjesto »što« kaže »kaj«, tâj mora Banskoj vlasti pisati molbu drugačijim riečima, nego što govori. A isto tako i naš čakavac, koji mjesto »što« veli »ča«, ne smije u molbi ili u **službenom** spisu pitati onako po domaću: »Ča mislite, kad ću ja dobit svoje pineze«, nego: »Uljudno molim slavni Naslov, da bi me izviestio, **što** misli« i t. d.

Dakle mi, kako vidite, Hrvati **iz svih** krajeva dopisujemo jednim, **zajedničkim, književnim** (vidjeli ste: uljudnim) jezikom, a onaj tamo Geg ili Tosk može i na vladu — samo ako zna — pisati baš onako, kako govori, dakle gegnište ili opet toskerište. I jedan i drugi taj govor vrijedi naime podjednako u Albanskoj. Zašto? Zato, jer **nema** jednoga (i k tomu još službenoga) albanskog **književnoga** jezika.

No Arbanasi malo što pišu, jer su slabo pismeni. Ipak sad je već bolje, jer u čitavoj Albaniji ima već oko pet stotina pučkih škola i jedna gimnazija. Uz to postoji i albanska književnost, kojoj se mora priznati vriednost ne samo za Albance nego i pomalo za čitavu ljudsku zajednicu. Ali tu nisu pisali seljaci, nego?

Kao svuda, tako su i u Albaniji prvi pisali knjige svećenici, i to na sjeveru: katolički popovi. Oni su pisali, da obrane kršćansku vjeru i materinski jezik od Turaka, koji **su** već bili prodrli sa svojom vjerom. Ove prve albanske **knjige** pisane su u starijem načinu govora gegnište. I **na jugu** su pravoslavni Arbanasi, naime njihovi popovi, pisali **vjerske** knjige.

Zanimljivo je, da su i izvan Albanije oni izseljeni Arbanasi, napose u **Italiji**, stvorili mnogo vriednih arbanas-

kih književnih djela. Ti su Arbanasi, kako i sami naslućujete, izselili onamo sbog Turaka.

Da ne zaboravim, reći ću odmah i ovo:

U albanskom govoru nađe se koji trunak i trag našoj slavenskoj, odnosno hrvatskoj rieči. Tko nije u novinama kroz neko vrieme čitao one brojne viesti o gorkim borbama oko albanskoga grada Korče? A ta Korča nije ništa drugo, nego turski izgovor naše rieči: **Gorica!** Naravski, da u albanskom jeziku ima i turskih i grčkih i cincarskih rieči. To je naravski zato, jer je povijest arbanskoga naroda zabilježila miešanje svih tih plemena među albanskim svietom. I svako je to pleme ostavilo za sobom koji svoj trag.

Da, zbilja! I Arbanasi znadu ostaviti trag ondje, gdje bi se oni miešali u poviest drugoga naroda. Dosta je poznato liepo mjesto **Arbanasi kod Zadra** grada u Dalmaciji. I svuda drugdje kod nas Hrvata albanski se naseljenici u glavnom pohrvatiše, tako na primjer pleme Nikića u Nikincima u Sriemu (ali odanle je i onaj ministar Nikić, beogradski).

Albanski književnici poznavali su i hrvatsku knjigu. Tako je pjesnik Gjergj Fišta bio u vezi s našim fra Grgom Martićem, a i mnogi drugi arbanaski pjesnici poznavali su napose naše narodne pjesme. Glasoviti albanski političar **Fan Noli** bio je također književnik. On je prevodio najglavnija svjetska djela na albanski.

Ako se prosudi čitava albanska književnost, tad se vidi, da je sva seljačkog porietla i pod dojmom narodnih umotvorina. Kažu neki, da to smeta umjetničkoj vriednosti, ali Škipetari za to malo haju. Njima je kao pravim ljudima njihov dom i domovina prvo na svietu. Da, sbilja: dom!

Život u domu.

Škipetari gorštaci žive od pamtivieka obično na osami (u tako zvanom đematu) u utvrđenim kućama. Takva kuća se zove — **kula.** Kuće su sagradili od kamena i to vrlo

čvrsto. Jedni imadu kuće građene na grčki način, na kat, a i dvorište je popločeno. Drugi su zidali opet na turski (iztočni) način na kat, ali od pletera, a dvorište ogradili visokim zidom. A sela u kotlinama su dosta velika i sbita, i u sredini je obično trg. Tko je bio u Makedoniji, taj ne će u Albaniji vidjeti velike razlike u gradnji kuća.

U planini ili u selu Albanac najrađe živi. U gradu mu nije drago biti, pa zato u albanskim gradićima ima mnogo Grka, a u primorju i Talijana. Ne treba ni spomenuti, da su ti Grci i Talijani trgovci, a ne seljaci, ili opet kakvi drugi majstori, koji »s jednom rukom rade, a s dvije jedu«.

Da spomenem i te gradove.

Tu je ponajveći i glavni grad Tirana (velik kao naš Karlovac), onda Skadar ili Škodra, Gorica ili Korča, pa Elbasan, Dinokastra, Berat, Drač ili Duresi i Vlora ili Valona.

Kad već imenujemo, onda spomenimo i nekoja sela, da se sjetimo zanimljive sličnosti s našim imenima: Moskopolje, Go'eš, Maglič, Čerevoda, Sopoti (Sopota ima i u hrvatskom Žumberku i u hrvatskom Zagorju).

Kako se nose i vladaju među sobom.

Kao svugda ni narod u Albaniji ne nosi se, naime ne odieva se i ne obuva, jednako kao pred stotine godina. Ali Albanci kao i Cincari nose od starine tako zvani fustan. Isto tako stara je albanska ženska nošnja u obliku zvona.

Škipetaru je kao i Hrvatu i svakomu pravomu čovjeku obitelj temelj svega života i družtva. Albanska obitelj živi od prilike kao nekadašnja naša zadruga.

Obitelji su bile povezane u plemena, pa su to i danas. Plemena imadu svoje zakone ili kanune, a tih zakona i u obće domaćih običaja i navika Albanci se drže i onda, kad su izvan domovine u svietu. Kod poroda i smrti, u veselju i u tugi, kod svih godišnjih svetkovina, svuda se Albanac-Škipetar vlada ili ponaša samo onako, kako je navikao od svojih starih i samo tako kako je njemu drago. U obitelji je neograničeni gospodar otac ili najstariji brat,

Ne treba posebno spominjati, da ih drugi imadu slušati. Mužkarci se znadu i priženiti. A **ženitba** (ili brak) obično je kao neki kupovni ugovor. Budući muž mora platiti radnu snagu svoje buduće žene.

Narod u sjevernim gorovitim krajevima misli **o pravu i pravici** na svoj poseban način, ali u drugim krajevima narod misli već i onako, kako je naučio od Turaka.

Ako tko ubije kojeg člana albanske obitelji ili plemena, onda ga kazne smrću. U nekim krajevima ovu **krvnu osvetu** može ubojica izbjeći tako, da plati odštetu u novcu.

Arbanasi veoma ciene gosta, i, dok god je gost u kući gostoprimca, može biti podpuno i u svem siguran. No koliko god drže do gostoprimstva, toliko i još više drže Albanci do časti. Koji Arbanas izgubi čast, taj i sâm vjeruje, da je zaslužio smrt.

Svuda se nađe ljudi, koji drže zadanu rieč, pogotovo ako su je dali svečano. Ali težko da ima čovjeka i naroda, koji se tako bezuslovno drži zadane rieči kao Arbanasi. Po tomu je Arbanas poznat na daleko, i to više po tom, nego po ičemu drugom. To je glasovita njegova — »**besa**«.

Što povieda poviest.

Kad bi iztraživali i vagali povjestne izvore, naime, što nam kažu stari i najstariji svjedoci iz prošlosti Arbanasa i o njihovoj zemlji, onda ne bi tako brzo bili gotovi. To je posao, briga i veselje učenjaka.

Tako pokojni naš učenjak dr Šuflaj, koji je baš o tom mnogo **znao** i umovao, uči, da su ljudska naselja na obalama Jadranskoga mora u obće vrlo stara; da je na tim mjestima bilo ljudskih stanova pred **tisuće i tisuće** godina. I koliko se tu svieta izmienilo, to možda ne će podpuno doznati ni povjestničari.

Svakako je sigurno, da je narod, koji je u davnini živio na albanskom tlu, nosio ime **ilirsko**. Ti nekdašnji Iliri (kojih više nema) nama su u dobrom pamćenju po tom, što su se naši hrvatski preporoditelji pred sto go-

dina upravo i preporodili tako, što su zvali sav narod hrvatskoga jezika pod imenom i kapom — ilirskom. Mislili su naime, da smo mi potomci starih onih Ilira. A i car Napoleon, koliko je osvojio hrvatske zemlje (od Slovenije do Dalmacije), prozvao je tu našu domovinu (»kraljevinom«) — ilirskom.

No pustimo Ilire, i ove naše »nove« i one prave ili stare. Gdje je to! Tä **poslije** Ilira spominje poviest, da su onamo, gdje su danas Albanci, dospjeli **Grci** ili **Heleni**, i to oni stari, jer ovi današnji ili novi Grci nijesu isto, što su bili stari. A poslije tih starih Grka stupilj su onamo **Rimljani.** I to i opet — **stari** Rimljani, jer novi Rimljani, to su današnji Talijani. A onda, **pred više nego hiljadu godina** (u 7. stoljeću) nadiru preko albanske zemlje k moru **Slaveni** tamo od rieke Vardara! Ali rimska snaga ostavila je dobar trag: kaštele (utvrde) i važnu **cestu,** koja je vodila sve do grada Prizrena.

Iz godine u godinu mienjali su se stoljećima gospodari nad pojedinim gradom ili pak čitavim narodom u albanskoj zemlji. Doduše, tako je od prilike slična poviest većine malih naroda. No ovdje je tako bilo još i zato, što je, kako već spomenuh, upravo kod albanske obale najlakše preći Jadran prema Balkanu.

Srbi su nekoliko puta gospodovali Skadrom. Tako prvi Nemanja, a onda kasnije, kad su se već umorili razni rimski (romanski, napuljski, »anžuvinski«) vladari-osvajači, — a to je bilo 1309. godine — proglasi Srbin Stjepan Uroš sebe i »kraljem Albanije«. Ali kad se srbska država poslije Dušanove vlade bila razpala, nestade i jedne vlade nad Albanijom. Sad je više vladarčića ili »dinasta« proglasilo svoje vlade u pojedinim gradovima.

Kad danas tko od nas čita ljetopise ili kronike, u kojima je to sve potanko zapisano, jedva se snađe od čuda, kakvih je sve to tuđinaca dospjelo u albansku zemlju. Prije onoga Uroša bio je tamo i neki Robert (Guiskard), što je htio vladati do — Carigrada, pa onda neki Boemund, Manfred, kralj od Sicilije, Mihajlo iz Epira, Filip iz Tarenta, a s njima sigurno još i brojna svojta i rodbina.

Arbanasima je to skupo tuđinsko gospodstvo bilo dosadilo, pa upravo 1300. godine **prvi put sele** iz svoje domovine dalje prema jugu. No u to doba pada i sve više vlast Anžuvinaca, onih knezova iz Napulja. Sad je stala rasti snaga **Mlečana,** s kojima su oni brojni albanski »dinasti« imali ne manje muke.

Da nesreća bude veća, početkom 15. stoljeća eto novih nepozvanih gostiju — **Turaka.** I sad što će toliki razcjepkani posjedi odnosno nesložni albanski vladarčići? Neki su izselili, neki se poturčili, a — malo ih se oduprlo. Među tim junacima [uz Arnita, koji je daleko manje poznat] najveću slavu odnese junak **Juraj Kastriotić Skender-beg.** On je u mladoj svojoj dobi predan kao taoc Turcima i poturčen, ali kasnije pobjegne u Albaniju, ponovno se pokrsti i ustane protiv Turaka.

Skenderbeg se borio kao pravi junak. O njemu se tada govorilo po čitavoj Evropi; slavio ga papa (ali mu nije baš pomagao), divili mu se i sâmi Turci. A kako i ne će! Dva sultana (Murat i Muhamed) nisu mogli skršiti odpor Skender-begov u gradu Kroji (1450., 1466. i 1467. godine).

Istom poslije Skender-begove smrti mogli su Turci zauzeti Albaniju i iztjerati Mlečane iz krajeva, gdje su još držali vlast.

Je li onda čudo, što je i danas svakomu Škipetaru Skender-begov kalpak najsvjetlija uzpomena iz poviesti? Ali je Skender-beg i u hrvatskom narodu poznat i omiljen. Ne samo zato, što je bio mnogo puta u dobroj vezi i savezu s **dubrovačkom** našom **republikom,** nego još više s razloga, što je bio — uzor junaka.

Naš **Starac Milovan** (Andrija Kačić-Miošić) zapisao je mnogo pjesama o junačtvima toga »arbanskog bana«, a od tih pjesma o boju Jurja i cara Murata završava ovako:

»Tu se težka krvca prolivaše,
Do neba se jadan glas čujaše
Od velike jeke i jauka.
Turci zovu svetca Muhameda,
A kršćani ime Isusovo.

U tri ure boja žestokoga
Pade mrtvih silenih Turaka
Dvaest i dvi hiljade konjika,
Dvi hiljade osta u sužanjstvu.
Od vojnika Kastriotić-Jurja
Pade mrtvih pišac' i konjika
Dvi stotine i dvaest junaka,
Toliko ih ranjenih bijaše.
Kada vidi silni Ali-paša,
Da su njemu Turci izginuli,
Skupi ono zdravih i ranjenih,
Pak pobiže k bilu Carigradu
Brez barjaka i brez čadorova.
Osta Jure s vojskom na megdanu,
Dok pokupi turačku odoru
I dok rane zavije junakom,
Pak otiđe na turske mejaše.
Svu je tursku zemlju porobio
I zdravo se natrag povratio.
Nije majka rodila junaka,
Što je majka Skender-bega Jurja!«

*

A poput Skender-bega i drugi su poslije Arbanasi ustajali protiv turske vlasti. U tim ustancima vodili su zapravo Škipetari iz planina, jer su oni u nizini bili više u strahu pred Turcima. Tako su po malo uređena prava vojnička albanska plemena: **Mirditi, Malisori** i druga, što su protiv Turaka išla i u pomoć Austriji.

No treba naglasiti, da su i Škipetari-muslimani pokazali i dokazali svoju ljubav za slobodu. Premda su od njih sultani odabirali svoju stražu, pa ministre i druge dvorjanike, muslimanski narod se odmah bunio, ako bi sultanova uprava tražila vojnika ili novca više, nego je narodu pravo.

Albanci su se pobunili i protiv Berlinskoga kongresa (1878. godine), jer je taj kongres odredio međe po svojoj, a ne po albanskoj volji. Turska vlada je tri godine suzbijala ovo nezadovoljstvo. A onda je došlo do novoga obračuna između Italije i Austrije.

Talijani su 1896. izgubili bitku u Abesiniji, pa im je bila želja, da zavladaju u Albaniji, jer bi takav njihov uspjeh na bližoj jadranskoj obali utišao glas o porazu u dalekoj Africi. Alj dal Ne dade — Austrija, koja se još 1615. godine mirom u Beču proglasila za zaštitnicu albanskih — katoličkih kršćana. No ipak, talijanska i austrijska vlada niesu se radi Albanije zavadile, već naprotiv na kraju — pomirile.

Što je bilo poslije.

Složna evropska gospoda ili tako zvana diplomacija u obće — to je čudovište bez premca. I to stoglavo čudovište, ta diplomatska konferencija, odluči 1912. u Londonu, da Albanija mora biti — samostalna. A da upravo tako i misle, htjeli su valjda ti diplomati pokazati time, što su **ne pitajući naroda** poslali 1914. kao kneza u Albaniju nekoga (dugačkoga ili visokoga) njemačkoga princa Vilima **Vida** (Wieda). Ali taj Vid nije zapravo ništa vidio od svega, što je gledao, pa nije gospodario ni pol godine. Mudri Esad-paša digao je ustanak, koji je ubrzo pribrao sve Albance. U to 1914. godine buknu svjetski rat, a sad moj Vide, bježi odakle si došao... Velike sile ili vlade, koje su ga bile poslale, sad su se među sobom zaratile, i njemu nije drugo ni preostalo. Esad-paša je zavladao Albanijom, osim Skadra, koji su zauzeli Crnogorci, i Vlore ili Valone, koju su zauzeli Talijani.

Tako je **narod dospio opet pod više vlada** kao i pred dvije godine za balkanskoga rata (1912.). Tada su 28. studenoga **na skupštini u Vlori** Albanci proglasili sâmi svoju nezavisnost, ali već su za to vrieme Grci bili prodrli u južnu Albaniju, Srbi osvojili Lješ i Drač, a Crnogorci — Skadar.

Ali da, varate se, ako mislite, da su i ta tri gospodara od 1914. ostala na svojim stolicama više od dvije godine. Crnogorci su morali napustiti Skadar, jer su austrougarske čete prodrle sve do rieke Škumbini. »Austrijancima« u pomoć pošli su i nekoji Arbanasi, a Bugari — eto još jednih! — zauzeli su gradove Berut i Elbasani.

Godinu dana poslije (1917.) vlast prelazi u ruke Talijana, jer je njihov general Ferrero proglasio, da je Albanija nezavisna — pod talijanskom kapom (ili **protektoratom**). Ali Arbanasi na godinu već se dižu oružjem u ruci na takvu nezavisnu vladu, i bome Talijanima još ostade vlast samo u par gradova. Onda i Talijanima bude jasno, da narodu valja priznati njegovu, i to je **ugovor u Tirani** od 1920. godine.

Zadnjih dvadeset godina.

Narodna skupština proglasila je dakle te 1920. godine albansku **republiku,** a za predsjednika plemića **Ahmed bega** Mati s nadimkom **Zog,** a zog znači: ptica. [Esad-pašu su dotle bili naime ubili, dok je boravio u Parizu.]

I zaista, taj Zog poleti visoko, jer se za dvije godine proglasi diktatorom, a 1928. godine i — kraljem. Tako je izdao narodnu volju — republiku, ali ni sâm nije ostao nikom na diku.

U dvadeset posljednjih godina, što je narod Škipetara pod jednom vladom, ovaj Zog je mienjao smjer, sad prema vjetru s Balkana, sad opet prema onomu s Jadrana. Pa nije čudo, da mu napokon nitko nije vjerovao. U lipnju 1924. morao je na kratko pobjeći, jer je rodoljub (inače biskup) **Fan Noli** bio protiv njega digao — revoluciju. No to nije uspjelo. Zog se najednom toliko poslužio svojom prijateljskom politikom prema Italiji, da je sklopio novi, svoj ugovor u Tirani 1924. godine i od onda vladao trinaest godina — dok nije dojadio i Talijanu.

Škipetari su težko podnosili Zogovu vladu. Digao se na noge i kosovski Arnaut **Bajram Cur,** koga je naš Stjepan Radić hvalio kao »neustrašivog branitelja albanske nezavisnosti od svačije pohlepe«. Ali Zog se održao — do u proljeće 1939.

Talijanski su izaslanici upravo vodili razgovore sa Zogom, da bi — kako se to u diplomaciji kaže — »pojačali dosadanje veze«, kad li se na više mjesta pojavile — demonstracije. A na to, dana 7. travnja, talijanska se vojska

izkrca u luci Duresi. Što, mislite li, da je došlo do republike? Ni govora.

Uz nedostatan oružan odpor hrpice albanskih rodoljuba talijanski vojnici su određeni posao obavili dosta lako, — to lakše, što je ona »ptica« za čas odletila.

Zog je pobjegao, a talijanska vlada proglasi **skrbništvo** — pokroviteljstvo (protektorat) — nad albanskom zemljom. Nova pak vlada u Tirani predade zatim vladarsku čast (ili krunu) talijanskomu kralju. To je dakle **personalna unija,** pa je talijanski kralj i kralj Albanije (kao što je nekoć po »personalnoj uniji« ugarski kralj bio i kralj Hrvatske, ali na drugi način).

Škipetari u svjetskoj politici.

Tako, doista, burno ili uzbudljivo povieda poviest o narodu Škipetara. A sad počinje još burnije novo, današnje vrieme, koje je Arbanase, hoće li, ne će li, — bez svake šale — bacilo tek u pravu svjetsku politiku.

*

Na albanskom tlu danas se, svi znate, vodi r a t između vojske **talijanske** i **grčke.** Preko brda, klanaca i planina pod sniegom sikću taneta iz ždriela modernih pušaka i topova.

To je sad, istina, boj između **novoga R i m a** i **nove A t e n e,** ali nije samo to.

I nekoć, u davnini, prelazili su bojovnici staroga Rima preko Albanije protiv Bizanta ili Carigrada (koji je **nasliedio** staru Atenu). No danas se na albanskom tlu susreću još dva veća protivnika: **Germani** (N i e m c i), koji su **uz** Talijane, i **Anglosasi** (E n g l e z i), koji su uz Grke.

I to je ta svjetska politika nad glavama Arbanasa.

Velika Britanija ili vlada u Londonu (što je isto) **već se u početku bila protivila talijanskom zaposjedanju Albanije, pa je odmah ona »pojačala veze« s grčkom vladom u Ateni. Englezi naime drže, da se jadranska politika —**

a to je sve, što se događa kraj jadranskih obala — da se to tiče njih upravo toliko, koliko se Jadransko more tiče Sredozemnoga mora, kojemu su oni do danas trgovački gospodari, politički stražari i vojnički čuvari. Sredozemno (a zapravo manje: Jonsko) more »dotiče« se Jadranskoga mora upravo tamo, gdje su talijanska i — albanska obala najbliže: na »Otrantskim vratima«.

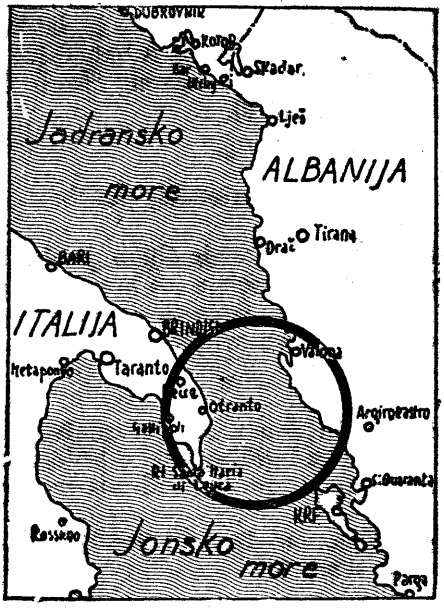

Italija, ili bolje vlada u Rimu, misli pak drugačije, nego vlada u Londonu, pa tako drži, da ima pravo uređivati svoju državu i na iztočnoj obali Jadranskoga mora.

A talijanski diplomate imadu za to zaista sgodnih dokaza: Diplomatska konferencija, kod koje su bili i Englezi, priznala nam je — kažu Talijani — pravo, da sudimo u Albaniji, bude li tamo — nereda. No misli se, i ako se o tom manje piše, da talijanska vlada vodi ovakovu svoju politiku zaslugom i tragom upravo glasovitoga london-

skoga ugovora od 26. travnja **1915.** U tom pak ugovoru (s Englezima) 7. točka glasi: »Italija će zastupati albansku državu u njenim odnosima s inozemstvom«.

To su dakle — osim oružja — samo neki glavniji razlozi, s kojima dokazuju svoje pravo ovi štono rieč **faktori** svjetske politike.

A mi više dokaza i ne trebamo, ovo je posve dosta.

Kad se veliki svjetovi susreću i sudaraju, onda nebo grmi a zemlja se trese.

Zemlja se trese i kraj Jadranskog mora, pa je sad dobro znati i nešto

o Albancima i o Albaniji.

★

Slika na naslovnoj strani uzeta je dozvolom iz I svezka Hrvatske Enciklopedije

Na kraju razgovora.

Netko će sad možda upitati: Zar je to čitava istina **o potresu** oko nas?

Samo se po sebi razumije, da nije, ali svuda je potrebna neka mjera, pa tako i ovaj naš razgovor ne bi valjao preko mjere.

Malo po malo i rat je već do danas u tom brzom vieku obišao **malo ne sve narode** po svietu. A ljudi nisu nikad tako jasno kao danas spoznavali, kolika je strahota rat i ratno vrieme.

Treba misliti sve dalje i bolje, jer rata nema, pa ne bi ni ovoga bilo, **da ljudi misle dalje od sebe i bolje za sve.**

I ja sam pri kraju razgovora pomislio dalje:

Kako bi bilo, da narod uz svoj posao i težke brige, dospije **temeljito** p r o s u d i t i, **što se** zapravo **događa na svim ratištima po svietu?**

Bi li to bilo dosta ovako u malim knjižicama?

MALA KNJIŽNICA SELJAČKE SLOGE

Dosad izišlo:

1. Imbro Štivić: **Život i djelo braće Radića.** (Kako je živio seljački narod u staro doba. — Politički život u Hrvatskoj prije braće Radića. — Životopis Dra Ante Radića. — Stjepan Radić smatrao je brata Antuna prvim i glavnim osnivačem Hrvatske Seljačke Stranke. — Stjepan Radić je organizator i vođa Hrvatske Seljačke Stranke. — Prvi moj susret na političkoj njivi s braćom Radićima. — Glavni temelji seljačke stranke jesu: Vjera u Boga i seljačka sloga. — U čem je bila moć žive i pisane rieči Stjepana Radića. — Pobjeda hrvatske seljačke misli doniet će i radniku ljepši život.)

2. **Dostojanstvo — ne gizda...** Napisali seljaci Antun Jovanovac, Ivan Klarić, Filip Loborinec, Antun Briški, Ivan Krajačić, Franjo Medač st., Valko Bači, Franjo Tomašković, Đuro Marosavljević, Mijo Miković i Ignac Hanžeković — s predgovorom urednika R. Hercega.

3. **Majke za zdravlje djece.** Napisale seljakinje Alojzija Benko, Jana Rožić i Fana Falica, zatim stručnjaci dr Ernst Majerhofer i dr Nada Kovačević te predsjednik Seljačke Sloge R. Herceg.

U pripremi:

Seljačka buna pod Matijom Gubcem (1573.).
Velika i mala Hrvatska Enciklopedija. — Što je to i kako se izrađuje?
O smotrama hrvatske seljačke kulture. Zašto i kako se priređuju?
O narodnom pravu na sudovima dobrih i poštenih ljudi.
Seljakinje — čuvarice zdravlja. (Pišu zajedno seljakinje i stručnjaci).
Prvi hrvatski preporod — »slovinski« u Dalmaciji u XV., XVI. i XVII. vieku.
Drugi hrvatski preporod — »ilirski« u Zagrebu pred sto godina.
Treći hrvatski preporod — seljački (svuda, gdje ima hrvatskih seljaka).
Sokadija. — Opis kraja i ljudi. (Najrazvijenija hrvatska seljačka kultura. Ne mogu dalje, pa propadaju.) Hoće li se održati?
Hrvatsko Zagorje. — Previše ih je, pa nemaju na čem živjeti. Kolonizacija!
Lika. — Kako se Ličani odnose prema hrvatskoj seljačkoj kulturi?
Međimurje. — U čem su Međimurci najjači?
Narodni prvaci u ogledaju hrvatskog seljačkog pokreta.
Seljačko gospodarstvo. — Što jest i koje bi značenje moralo imati?
Znanost i umjetnost. — Mogu li koristiti i seljaku?
Seljačtvo subjekt. — Što je to?
Moć rieči.
Moć pisma.
Seoba Hrvata kroz 1300 godina.
Današnja kolonizacija Hrvata.
Izseljena Hrvatska.
Hrvatski književnici. Njihov život i djela. (Za svakoga posebna knjižica)
Veliki kulturni ljudi svieta.
Velika kulturna djela.
I tako dalje. I tako dalje.

Potrebno je,

da bar svaka hrvatska knjižnica ima knjige, koje bi morao pročitati baš svatko, ako hoće upoznati ideje hrvatskog seljačkog pokreta. Te knjige jesu:

Što je i što hoće Seljačka Sloga	„	3.—
»Seljačka sloga« (tvrdo vezano) 1936., 37., 38. i 39. po	„	30.—
»Seljačka prosvjeta« (tvrdo vezano) 1926., 28. i 29. po	„	30.—
Hercegova Abecedarka	„	5.—
Hercegova Računica i čitanka	„	5.—
Plodovi najslađi (Pisma, pjesme, priče i članci samouka)	„	5.—
Mladost — Radost (Pjesme i priče)	„	10.—
Pokret za pismenost. (Što treba učiniti.)	„	4.—
Pokret za pismenost 1937.—1939. (Što je učinjeno.)	„	4.—
Prosvjetni sabor Seljačke Sloge 1939.	„	4.—
Gavazzi: Pregled hrvatske etnografije I.	„	10.—
Premužić: Seljačko gospodarstvo na Kršu	„	10.—
Rudolf Herceg: Seljačka Sloga čistilište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta	„	1.—
Rudolf Herceg: Etnografija i etnologija kao znanosti, Seljačka Sloga kao pokret	„	1.—

Sabrana djela dra Antuna Radića

redovito (uvezano) izdanje — 19 knjiga	Din	600.—
pučko (broširano) izdanje — 13 knjiga	„	200.—

Djela Stjepana Radića

Uzničke uspomene I., II. i III. (uvezano)	„	98.—
Moderna kolonizacija i Slaveni (uvezano)	„	56.—
Savremena Evropa (uvezano)	„	60.—
Za lakši i bolji život	„	1.—

Djela Stjepana Radića prodaje: **Slavenska knjižara** (St. i M. Radić), Zagreb, Jurišićeva 1.

Sve ostale knjige šalje na zahtjev:

SELJAČKA SLOGA

Zagreb, Marulićev trg 13.